

Мома ДИМИЋ

ПЕСНИЦИ ОСАМДЕСЕТИХ

Ма колико се најмлађи краљевачки песнички нараштај настављао на орфичке гласове из седамдесетих, па ако хоћемо и на оне из претходне бурне деценије, одликује га, сасвим извесно, снажнија лапидарност израза, интелектуална отвореност као и доследније праћење савремених, модерних поетских трендова. Иван Рајовић, Драган Б. Ђоковић па и Верослав Стефановић и Милош Милишић лакше него њихова предходница прелазе „локалне“ границе песничке присутности, сарађују у угледним књижевним публикацијама, равноправно учествују на песничким сајмовима и другим манифестацијама. Једне године (1982) чак двојица њих објавиће запажене збирке стихова у угледној едицији Књижевне омладине Србије „Пегаз“. Отварају се полако врата и књижевних трибина, не само оних у Матичној библиотеци. У исто време бележимо отварање, додуше само за кратко, прве праве искључиво песничке приватне књижаре у Краљеву. „Повеља октобра“ иначе штедро отворена ствараоцима из целе земље (и тиме присутна на југословенском простору) све чешће објављује руковети па и читаве збирке „у рукопису“, она ваљда и једина критички (разумљиво благонаклоно) прати њихов развој. Једино из разлога недовољног броја критичарских осврта жао ми је што о краљевачким песницима осамдесетих нећу писати превасходно у својству критичара. Наиме, и надаље држим да су критичари управо најгори могући читаоци поезије. Неотклоњива је инхибираност с којом они проживљавају једно уметничко дело. Утолико би једино њихов осврт био поглед „из једног другог, непристрасног угла“...

Песнике о којима ћу овде изрећи реч-две, поштапајући се често и методом „њима самима“, срећом, пратио сам и пре овог налога за колективну скицу — портрет и оптимални пресек њиховог стваралаштва. Но, како су ови песници већ посветили своје поједине песме једни другима, или својима најближима, и пошто су се огласили тек са по једном објављеном збирком стихова, очекујем да им потпуније, разноврсније и свакако заслужено увођење у наш књижевни живот (па и путем критичких опаски и аналитичких огледа) тек предстоји...

Огласивши се шире „рукописном збирком“, „Шта ће споменик кајсијама“ (часопис „Повеља октобра“ 1975) Верослав Стефановић (рођен 1951. у Адранима код Краљева) склоност ка опевању изабраних мотива доцније ће битно редуцирати на сажетији и херметичнији песнички

исказ. Опори, тамни али и нежни лирик, далеки сабрат Бранка Миљковића (или нешто ближи Љубише Мишића) свој осетљиви и трепељиви слух приклониће реском и убојитом говору — ромору костију и лобања; распет до краја између сна и смрти, олује и бола, песник трага за пречишћеним, геометризованим, рекло би се, просторима и ониричким дубинама. Његов поглед, иако мучно, продире кроз обличја пејзажа у време „које је иза“, пребирајући по искуству и тражећи „ископину мисли“. Стефановић чини то готово с гневом али и високом свешћу о трагалаштву, укрштању и просевима не пуких речи (и стихова) већ смислова што ваља једини и омогућују оно преосетљиво органско јединство са прошлошћу и одбаченим просторима и љубавима.

„Раствор жртве“ („Епоха — YU, Београд, 1980“), Стефановићева прва и за сада једина укоричена збирка, упркос бројних традиционалистичких „занатских“ мањкавости, доноси, како је запазио један критичар, дах природе и „музику нечуја“ што долази до његових хераклитовски утегнутих вода и до „треперавог ваздуха и распореда стабала и воћка по пољима његовог детињства“. Приклањајући се очаравајућој елементарности ствари и доживљаја, а истовремено клонећи се пасторалне распеваности, Стефановић проговара аутентичним, рапавим слободним стихом, њиме, да се послужим речима песника самог, „исцртава свој бол“, и пловећи узводно и много чему упркос разбистрава страх, и дрхтај у томе страху, исказујући при томе и своје големо немирење с неумитним или само кошмарним фактима коначности.

Дрво што у гори завија
Блиски додир, реч и небо
Дрхти предео, секира у пресуди
И лице у очима иконе

Враћа се слика пса
Чврста је плоча дувара
Као пре подне у кадионици
Капље смрт освештена звездама

(„Смрт странке“)

Готово дневнички верно записане ове песме су сажети моменти (или моменти сажимања) продуховљења или видовитих освешћења, читких шифри суза и визија небосклоних простора, бола и непребола. Стефановићев лирски идиом артикулисан је језички чисто и бритко с особитим задржавањем над оним, рекло би се, „једино могућим“ речима *име, шума, блајто, беснило, извор* и сл. или успелом метафором, сликом „крвавих купача“, „датума кад је небо направљено изнад песникове куће“, „мајке лепе и за богове“, „простора који бежи са умрлице“...

Песме В. Стефановића, првенствено оне у уводним и чини се кохерентнијем циклусу збирке „Раствор жртве“ детривијализују лица, пределе и ствари прошле, одсутне или што су пак на прагу неумитног „растварања“ и нестајања. Неретко оне проничу и у „нестајање пролазности“ и већ назиру „нестајања у будућности“. Фатум времена, по свему, растварач је и наших снохватица, невиности, лукавих мајсторија и пуких крхотина људских бића. Ово откриће (или открочење) не би нас толико

такло да није поткрепљено уверљивим песничким осећањем (и чисто људским саосећањем) са „елементима и трудима“ у нестајању, са *живошом!* Једино на тој разини лично искуство и виђење прераста и помиче границе свеколике судбине живљења.

Стефановић је развезанијег говора, мање херметичан дакле, у песмама посвећеним својим завичајним искомским пастирима и пастирицама, дедовским фијакерима, Морави и не тако издашним љубавима. И ту је очито, дакако, песничково „одсуствовање“ у свету овоземаљских приказа и сличица, но песник је видилац сав у тежњи за уређивањем бола у свету према смислу баш као и оном преуређивању разуданог живота пастирског по једној „одговорнијој“, небескијој замисли и узлетнијем осећању. Такав узлет Стефановићев огледа се најчешће у скривеној или мање затајиваној инверзији осећања или песничке слике. Једну такву инверзију представља и песма „Водим те да те миришу липе“ (о чему довољно говори већ и овај њен наслов).

„Водим те да те миришу липе
Да сунце зађе за твоје груди
Да те певам док славуј не заруди
И слушам симфонију за твоје очи.“

Нарочито успела у овом другом, завршном циклусу песма „Зашто не умиреш већ једном“ не ламентира, како би то могло да се очекује, о смрти и нестајању, него је сва у сферама небеско-земаљске љубави, љубави готово лазакостићевској. Трагика умирања поменуто је само да би била прекована у песничку градацију, судбинско поигравање, чак срећни ускличник у слаткогорском (не)досезању лепоте! Та песма, као и „Јагње белине“, уз још неколико, јамче колико се Стефановићева зидање речима надахнуто везује и за нова, шира и ведрија обзора.

Крећући се у широком распону космичких, социјалних и натуралистичких мотива голог физичког порекла и битисања, Иван Рајовић (рођен 1956) сплиће своје шкрте и значењски вишеслојне стихове крајње промишљено, домишљено, парадоксално „објективистички“, баш тако као да они сами одлучују о песнику а не он о њима... Већ насловом прве стихозбирке „Пси ће владати светом“ („Пегаз“, Београд, 1982) наговештава он тај свој особени апокалиптички назор, или тачније речено апокалиптички врт Ивана Рајовића у ком ће се пасионирано збрато — не без примеса мазохизма — све најцрње слутње, опасности и смрти чак тамо од „ере диносауруса“ па све до данашњих гуштера најобичнијих сунчара од распећа Христовог до савремених зверских мозгова од стирапора.

Од песме до песме Рајовић нас доводи до те ваљда једине могуће линије и границе на којој ствари овог света доживљавају своју ентропију, распад и у најсрећнијем случају преобликују се у своје кобно наличје. Дубоко песимистички песник нема никаквих илузија — читава животна судбина смештена је у распону између „операционог стола и неуверљивог осмеха“. Такав је и сусрет са самим собом у огледалу при ком се неизбежно тару два времена — индивидуално и оно страховито, опште Време нестајања.

Уколико бисмо у нашој савременој поезији потражили парњака или предходника И. Рајовићу то би без сумње могао бити Адам Пуслојић. Обојицу одликује тај „уврнути“ хронични и парадоксални песнички

проседе. Уосталом, песмом „Близанац“ у другој својој објављеној збирци „Атавистички пасијанс“ („Повеља октобра“, 1983) Рајовић чини Пуслојићу својеврсну „омаж“.

„... не боји се бога
не боји се смрти
своју мудну кесу
на каишу држи окачену
као сувенир
као псето
мало
закржљало
с делимично пробушеним
левим ухом.“

Но, као што се то и самом Пуслојићу дешава, уосталом као и свим песницима који тврдоглаво и пречесто „газе“ по јединцаој вокацији распуклости светова, понеки стих па и цела песмица склизне у артифицијелност, јек без одјека... Међутим, праве па и јединствене домете истакнути краљевачки песник постиже не тамо „кад ни богове не оставља на миру“, већ кад резovima маказа своје имагинације искраја насушне и чудесно једноставне призоре патње и атмосферу људског пораза, где једна срећно изнуђена песничка слика врши функцију читаве приповести:

„Дете је сунцокрет
и има пчелу на језику
има оца
и има мајку
Отац одлази свакога јутра
на штакама од маслачка
мајка га испраћа
љуби му образ
дете подиже главу
према сунцу
и плаче
сузе су му
крила лептира.“

И ако би ваљало тражити (заједнички) именованог прегршти тих несвеселих слика, рањених светова и „безнадежних случајева“, „с тугом на лицу вишњиног цвета“ и носила на којима односе химен, онда би то могло бити баш ово дете — песник које плаче...

Драган Б. Ђоковић (рођен 1954. у Краљеву) својом песничком платкетом „Новији завет“ (објављеној 1982. такође у едицији „Пегаз“ коју, рекосмо, у Београду издаје Књижевна омладине Србије) у све шири круг краљевачких песника уноси свеж и дотле неискушавани тон певања. За овог песника песма је пре свега усложњени језички идиом којим би да се обухвати или само наговести укрштеност и истовременост догађања и значења ствари и смисла; духовна (не)повезаност збивања од којих време тка своју причу без краја... Мање лиричар од својих краљевачких претходника или песника — вршњака, Драган Ђоковић је опсерватор,

дискурзивни аналитичар. У мреже његових једва прозирних језичких јез-гра и егзибиција упадају Теренције, Магбет, Ајонт или један В. Витмен, али ту су и свеже сенке листова у мешавини с изазовом свакидашњег искуства и обраћања. „Моравска естетика“ је у дослуху с „гвозденим новчићем из готске катедрале у Шартру“. Песма Ђоковићева мисао која промишља ген (порекло оца) год („избројим ли у деблу све године: остарим“), умеће елемената („што су фигуре испарљиве / то жалим“). Истој песми неће засметати ни употреба жаргона (али не оног уличног)...

Одбацујући ригорозно баласт површног слоја песме и подробнијег информисања читаоца о чему је заправо реч, Ђоковић прилази директно и одмах на то што њега најдубље заокупља, на супстрат, на кичменицу асоцијација, на шифре и формуле изненађене архетипске слике смисла и догађаја што је вероватно још у току. Језик и оно што се њиме исказује стопљени су, окоштали су; не служе више једно другоме него се узимају скупа:

„али деси се да млеко покипи
и још док је кипело
ја сам видео онај лепи глас
који се скорео на плочни“

Тешко је замислити слику којом би ово јединство боље било изражено! Млеко, та врста „прематерије“ и основица живота, у ватри постаје нераскидиви део „лепог гласа“ у ком је бивствовало. Слични „лирски“ тренутак јавља се у песми „Ајант“, у приказу у ком „сенку му пасе јагње“ или завршница песме „Лежати, лежати и само лежати на 4. јајету“.

„увек у јуче — то је мото
и наша химна
и нека се памти од данас
четврто јаје
јер већ *ипреће* у *породици*
услов је за јенијалности —
зато лежати, лежати и само лежати
и није тако лоше“

Драган Б. Ђоковић долази свакако у ред најначитанијих, најписменијих и песнички најобавештенијих младих краљевачких, па ако хоћемо и српских, песника. С лакоћом и без позе он се креће у широком ракурсу слојевитог и многоструког цивилизацијског и књижевног искуства (отуд и право да своју збирку пореди са заветом, било старим или новим). Њему је блиска паундовска поетика али подједнако и она Црњанскова. Својим од почетка до краја отвореним, разграђеним али и аутохтоним изразом пуним посредне рефлексije и ироније Ђоковић превладава опсервиране узоре и остварује значењски резистентне лексичке прстенове. И колико је у језику и традицији раније искушаних певања, он је и у раскиду са кодом. О томе сведочи већ и тај вишесмислени — но пре свега иронични — наслов збирке, иначе нимало случајно одабран. У самој књизи нећемо наћи песму с тим истим насловом. „Новији завет“ је очито поигравање оформљеном духовном супстанцом али је и тај новији кроак пружен у

свеколико ново-поимање и преиспитивање датог искуства као и пружена рука *новијем* читаоцу, могућем саучеснику тих песникових открићења.

Признајем, у Ђоковићеву песму, чак у било који појединачни његов стих, улази се тешко — слике су изломљене, искрзане, посредне, музички и ритмички неизбрушене. Потребан је становит интелектуални напор да би се из обиља асоцијација, метафора и персифлажа дошло до опште поетске окоснице. (Стога би смо Драгана Б. Ђоковића могли назвати и „песником за песнике“, песником који у концепту и у дискурсу одуховљује и крчи простор свог неумљивог песничког замаха и завета.

„И освајач постаје онај
који се десио“.

Поезију најмлађег из краљевачког круга осамдесетих година, Милоша Милишића (рођ. 1958. у Краљеву) прихватила су с благонаклоношћу она ретка критичарска пера која су о њој писала. Поред тога, поједине Милишићеве песме или песнички циклуси награђивани су на угледним песничким манифестацијама као што су оне у Загребу, Смедереву...

Песме овог младог (и младоликог) песника сакупљене у збирци „Восак, поморанце“ (Р.О. „Сутјеска“, Краљево 1984), и мимо ње, разбацане по листовима и часописима, још увек су и саме младолике, устрептало се крећу „под пазухом неба“. А планета, песничка и стварна, саздана је не само од рођења, „росе на лиснатом јутру“, материнске дојке и безазленог подврискивања детињства, или доцније возова, радосних путовања, девојака, воска (?) и поморанци — него и пакла који оличавају увек други као и смрти једино обећане! У песми „Обећање“, дакле још на првим страницама збирке „Восак“, поморанце“, суочавамо се с песниковим дефинитивним отржењем, одлуком о неминовности хрвања са недаћама. У питању није пуко наравоученије и моралисање него свеж херојски став којим се прихвата борба са свим наносима свакодневнице и уопште трајања. Песник је очигледно још увек далеко од једноструког помирења са животом. Милишић је песник који живи у својој одлуци и њој се заветује.

Немирење са животом и кометом без муњиног огледања налазимо и у песмама као што су „Бити или не бити,“ или „Шта је рекао мртав Цезар“ из које наводимо последњу строфу:

„ево ти нож, Бруте,
само немој с леђа
и немој због жене — ратници смо.“

Испрекиданост књиге на превише циклуса показује свакако радозналост па и разбарушеност Милишићевог певања, стално мењање мотива и упоришта, немир унутар властитог посвећења, непрекидни титрај његове, како је већ примећено, „рафиниране сете“. У циклусу „Позориште лутака“ песник је у ковитлацу игара запамћених из детињства: „Тобоган“, „Рингишпил“, „Клацкалица“, „Ринге-ринге-раја“, „Иде маца око тебе“... И у њима, не без асоцијација Попиних игара, Милишић испољава пре свега оно своје митско сазнање о животу и смрти, о правилима по којима се срце сласт али и горчина живљења и све то (не)повезује са жуђеном бесмртношћу. Јер ако се Милишић не мири са животом,

он то не чини ни на смрћу... У циклусу, или боље речено једној дужој песми „у пет стихова“, „Велика смрт и девојчица“, песник се опире њој, тој великој смрти, Јединој „што на птичја гнезда ставља браве“ (изванредно надахнута слика!) изналазећи да је Њено рођење „из ничега“! Ова смрт је безазлена, недужна а ипак стварна баш због тога што је Једина као што је то и девојчица-нимфа с којом се стапа. Музика што се још од Ње (смрти, дакако) очекује, иста је она жуђена хармонија која се у песми „Обећање“ успоставља између воска и поморанце са науком:

„једино ти је смрт обећана
а остало мораш да живиш
сине мајчин“.

Поезија Милоша Милишића у пуном је напону и превирању, још сасвим неизбрушеног дара... За јутром (чест песнички ослонац Милишићев) предстоји свакако пут зрења и поднева, али већ су ионако „у кршу“ уклесане стазе за небо...“

*

Верослав СТЕФАНОВИЋ

РАСТВОР ЖРТВЕ

У пролазу кроз исцртане болове
Раствори жртве у прошлост теку
Пред вратима трагова беснила
Улепшан рукама што секу глас

Далека јаукања
Обешчашћене животиње
Међ уснулим сликама покољ
О! гледај како се рађа непозната глава

ИСКЛЕСАНО ОКО

Радомиру Радомиру
академском столару

Док наивно спаваш под откосима мртвих
Руку пружаш вратима иза себе
Нек исклесано стабло у звезде те окује
Док чекао си дрво и дрвене коње

И клешеш ветар у црне смрти
Вода ће да се излије у дрвене скути
Око од брестовине ће да се затвори
Кад угледа цвет у твојој рани

И отварају нам се вратнице у тамнице
Где време проведосмо у служби змија

Тад поисмо се из дрвених чинија
Брате, ни крв да нам дрво залива

Да израсте у нашим венама
У рукама склопљеним око липа
Да исклесано око угледаш у твојим шакама
Док наивно спаваш под откосима мртвих

НЕМА ЈУТРА

Мајци

Мајко ти лепа си и за богове
Док стојим нем пред твојим именом
Иако мртва, немој плакати
За јутром

Уткан у недра љубави зла
Док рађала си камен и мене
Освешћен цветовима песме
Јутра не проговорише

МЕТАМОРФОЗА

Драгану Бајовићу

да имам равне табане
био бих чапља
белу бих тогу носио
као грчки филозоф
уразумите ме
дајте ми чекић
укуцају себи
потковицу у уво
распарају грудни кош
и извадити мумију
неактивирану бомбу
мерилин монро
у црвеним бермудама
упишаног анђела
ласку за пеглање
склоните се
скините ме са зида
нећу да будем слика
нећу да носим наполеонову капу
хоћу равне табане
хоћу да будем чапља

БЕГУНАЦ

не скривам траг
пред упорним гониоцима
у животињске коже
изумрлих наказа
они ће ме стићи
осећам то под влажним прстима
док додирујем
крило кастрираног бумбара
који седи на трулој клупи
за резервне играче

Иван РАЈОВИЋ

ЈЕДИНИ НАЧИН

оперите ме од чађи
оперите ме од рђе
оперите ме од испљувака
злоћудних кибицера
и ја ћу блеснути
сјајем
најискренијег песника

БЕЗНАДЕЖАН СЛУЧАЈ

лежим го у операционој сали
крмељиво ми светло титра на трбуху
дрхтим у предамнестичком стању
комаде меса с костију ми скидају
асистенткиња ми завлачи нос
у ушну шкољку
нисте опрали зубе
каже хладно
и ја се најезим
скупљам своје кости и излазим
противпожарним степеницама
у првој кафани наручујем пиво
и сипам га у своју лобању
која је неспособна да осети укус
људи ме гледају зачуђено
тата стигао је циркус

каже дете за суседним столом
ја се смешим
али мој осмех нико не примећује

Драган Б. ЂОКОВИЋ

АГОНИЈА МАКРОКОСМОСА

држао сам стење у ковчегу
мање громаде и шљунак
— неко ко се чудно
држао би се воде
и кућен одрицао живеж и рибу
— сека је била већ трудна
а на црвеним цреповима куће
посан лед — топио се сам од себе
— људи попут нас
имали су занимања
и свако је хтео да покопа у јами
— само сам се питао
шта ће она кућа до наше
и откуд суседу толика снага
— а био сам и сусед сам
— и гледајући укопе
тудио се да памтим: некога
ко би се нашао да није постојао
— и лакнуло би ми на срцу

АДВОКАТ

стрицу Милану Ђоковићу Попу

сунце је у воденици
адвокат једног процеса

каменови са зупцима су они
који мељу жилаво жито
и окрећу правна акта

у међувремену
бела провидна тама
открива тело жене
која кроти нагу воду
ставља завесу на прозор
и добија парницу

мушкарац који је унутра
од теста прави нову жену
посипа је брашном
и не мисли да може да оживи

напокон воденица је мрачна
неко узима цак и одлази
на путу који је дуг нема жена
једине две које знамо у воденици су:
једна права и глувонема
друга вештачка и од теста
нагонски је задовољена

кад точак престане да се окреће
глувонема Јахела ће мазити жудно тесто
које је укусно и чисто
али није за продају
нити га она сме јести
још је чудније да горе наведена
о себи није чула ништа
са млинским каменовима не говори
пред брашњавом промајом
водене шири кукове

ја их састављам
тама плодна али провидна одлази

РАСЦВЕТАНЕ ЦАЦЕ ИЗ ЗАСЕДЕ МАМИМ

ја сам обично на тераси
где држимо посуђе када једем
мама би суд за коштице
чист и произвољан
умереног дизајна
кобне инфраструктуре

њени гласови: сине и чедо,
мопсу и тртове
одашиља из кујне
која је претворена
у салон за инсекте

ја онда (јер сестра већ данима
спава
што не пловлачи новчане издатке)
усиљено сркнем
мадре спљеште корице
падре шопи салату

а ти маниром средовечног човека
углавиш зоботребац
у кутњак

и вариш упорно до увече
и не знајући за смрад
желудних сокова
који у чврстом стању
лице на труле смокве

у стању течном и гасном
они у садејству
са јетром
плућном марамицом
мозгом
и контактним сочивима
остварују вољу и напоре
онолико колико се уложи
у Цацу
несумњиво сурово и истрајно
без обзира на понуде
из новина

а онда склониш бршљан
каже мајка
посадиш багрем
купиш коштицу
набијеш јој судове
са укусом меда

и хтео не хтео
тераш мак на конач
кроз иглене уши дана —
дана који је свакидашња мука
перфекта презента футура
и осталих међувремена

Милош МИЛИШИЋ

ОБЕЋАЊЕ

за Фани

мајчин сине,
мислио си довољно је родити се само
једино роса да будеш на лиснатом јутру
мајку да дојиш
и суседе да будиш вриском

а вриште и певају сви
сад су они петлови под твојим прозором
сад они ржу и уједају
трпе и ударају

мислио си
и возови и девојке
и восак и поморанце
све је за твоје усне и снове
е није
једино ти је смрт обећана
а остало мораш да живиш
сине мајчин

ШТА ЈЕ РЕКАО МРТАВ ЦЕЗАР

ево ти нож, Бруте,
само немој с леђа
и немој због жене — ратници смо

јутра се понављају
и живот тече у круг
осетићеш то једне вечери
када ти имењак уместо пехара вина
дарује нож у плећа

еви ти нож, Бруте,
само немој с леђа
и немој због жене; ратници смо

ТОБОГАН

седнеш
и право низ утрнуло детињство
и загрљај неком ко је већ љубљен
и није му више до љубљења

вратиш се опет горе
на почетак
али тад више не шириш руке
да полетиш
испружиш их напред
јер боље је поломити шаке
него главу